

ՊԱՏԺԻ ԵՎ ԴՐԱ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱՆԴԻՐԸ ԿԻԼԻԿՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ԼՅՈՒԲԱՍ ՄԵՀՐԱԲՅԱՆ

Հանցագործությունն ու պատիժը սոցիալ-պատմական երևույթներ են, ցավոք նաև մարդկության մշտական ուղեկիցները նրա գոյության ամենավաղ ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Տեղին է հիշել գերմանացի քրեագետ Ֆրանց ֆոն Լիստի հետևյալ միտքը. «Հանցագործությունը հավիտենական է, ճիշտ այնպես, ինչպես հիվանդությունն ու մահը»¹:

Հանցագործությունը, որպես առավել վտանգավոր իրավախախտում, պահանջում է և հանգեցնում ամենախիստ պատասխանատվության:

Բոլոր ժամանակներում բոլոր պետությունները հանցավոր արարքների դեմ պայքարում կիրառել են բազմատեսակ միջոցներ և ներգործության ձևեր, որոնց շարքում չի կարելի չընդունել պատժի էական դերը: Միաժամանակ պետք է ընդունել և այն իրողությունը, որ պատժի ամենակարևոր խնդրի՝ հանցագործությունների կանխման հիմքում միշտ դրվել է օրենքն ընդունողի շահը, քանի որ ցանկացած օրենք, լինելով իր ժամանակի սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական հարաբերությունների արգասիք, ստեղծվում է՝ բավարարելու տվյալ ժամանակաշրջանի իրավական կյանքի պահանջները:

Մմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի արժեքը գերազանցապես պայմանավորված է ոչ միայն երկրի պաշպանության և հզոր պետականություն ունենալուն միտված իրավաստեղծ գործին զինվորագրված Մմբատ Սպարապետի անձով, այլև նրա ժամանակով (1208-1276 թթ.):

Միջնադարում քրեական և քաղաքացիական դատավարությունը էականորեն չի տարբերակվել: Դատավարության կողմի մեղքի առկայության կամ բացակայության ապացուցումը եղել է նույնական թե՛ քրեական, թե՛ քաղաքացիական գործերով: Իհարկե, եղել է այն ըմբռնումը, որ մի դեպքում քննության է առնվել կյանքից զրկելու կամ այլ ծանր պատժի, իսկ մյուս դեպքում՝ մյուսական վնասի հատուցման խնդիրը, սակայն, կարելի է ասել՝ դրան էական նշանակություն չի տրվել: Բնական է, քննարկվող ժամանակափուլում հասարակությունը դեռևս չէր կարող ունենալ այն գիտակցությունը, որ քրեաիրավական խախտումների հետապնդումը և պատասխանատվության կիրառումը համարել ոչ միայն իրավունք, այլև պետության բացառիկ պարտականություն:

Մմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանում խիստ փոքրաթիվ են (*1, 77, 190* հոդվածներ) դատավարությանը վերաբերող նորմերը: Այդուհանդերձ, վերջիններիս մեկնաբանությունը թույլ է տալիս նկատել, որ ոչ միայն քաղաքացիական, այլև

¹ Франц фон Лист, Проблемы преступления. М., 1927, с. 9.

քրեական գործերը հիմնականում հարուցվել են մասնավոր մեղադրանքի հիման վրա: Այդ դատաստանագրքի ընդամենը մի քանի նորմեր են վկայում պետության կողմից քրեական գործ հարուցելու նախաձեռնության մասին (95, 131, 132, 148 հոդվածներ): Խոսքը վերաբերում է ընչազուրկի, ծառայի, այրի կնոջ, որք երեխայի նկատմամբ բռնության, կույս աղջկա բռնաբարության հանցավոր արարքներին:

Պետք է նկատել, որ, ըստ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի, մեղադրող-հայցվորի (որի դերում հանդես է եկել տուժողը կամ նրա ներկայացուցիչը) փաստը պարտադիր է եղել և՛ քաղաքացիական, և՛ քրեական գործերի դատաքննության համար: Մեղադրվողը կամ իրավախախտ արարքի մեջ կասկածվող անձը պետք է ներկայացվեր դատարան («... գոր պարտն է՝ ի դարպասն տայ, որ դատե») ², քանի որ դա դատավարության ելքն ու ընթացքն իրականացնելու պայմանն էր:

Փաստորեն, իրավախախտին հայտնաբերելը, նրան պատժելն ու ուղղելը ոչ այնքան պետության խնդիրն էր, որքան՝ տուժողի, քանի որ, բացի պետական հանցագործություններից, մնացած դեպքերում տուժողն էր խնդիրը ներկայացնում պետական մարմնին՝ դատարանին («Եթե ոք մարդոյ իրք տայ ի պահ, ու գողնվի՝ նա թող գողն փնտռե...լսե դատաւորն եւ ըղորդ զիրաւունք անաչառ այնե») ³:

Այդ մասին է վկայում նաև հայ միջնադարյան իրավունքի պատմության ականավոր մշակ Խ. Սամվելյանի հետևյալ միտքը. «Քրեական գործերով իշխանության մարմիններն իրենք երբեք միջոցներ չեն ձեռնարկել հետապնդելու հանցավորին» ⁴: Ակնհայտ է, սակայն, որ պետությունը պետք է առավել ակտիվ դեր ունենա արդարադատության իրականացման գործում:

Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի բազմաթիվ նորմերի մեկնաբանությունը ցույց է տալիս, որ բոլոր իրավախախտումների դեպքում պահանջվել է դիմել (գրավոր կամ բանավոր) դատարան, «Բայց խիստ հաստատուն այն է, որ դատաւորին ձեռընգրով լինի», «...հարկ լինի որ ի դարպաս երթայ ու դարպասով առնու», «...տուժվի ի դարպսե» ⁵: Դատական գործընթացը սկսվել է դատավորի կողմից գործի նյութերն ուսումնասիրելուց հետո և նրա նշանակած ժամկետում: Դատավարությունն իրականացվել է հրապարակային սկզբունքով, որոշակի փուլերով և կանոններով: Դատավորը և դատավարության կողմերն ունեին իրենց սահմանված տեղը: Դատավորը նստում էր դատավարության կողմերի դիրքից բարձր տեղադրված գահավորակին: Սրա նպատակը ոչ միայն այդ կեցվածքի ուժով ստեղծված վախի մթնոլորտում դատավարության մասնակիցներին ճշմարտությունն ասելուն պարտադրելը և դատավորի առջև ծնկած մեղադրվողի և մեղադրողի դեմքերը (աչքերը) չտեսնելով արդար դատելն

² Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 66-րդ հոդված:

³ Նույնի 152-րդ հոդված:

⁴ Խ. Սամվելյան, Մ. Գոշի Դատաստանագիրքն ու հին հայոց քաղաքացիական իրավունքը, Վիեննա, 1911, էջ 149:

⁵ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 123, 147, 173 հոդվածներ:

էր, այլ «բարձրյալի» և աշխարհիկ տիրոջ անունից դատավարություն ապահովելը, այսինքն՝ իշխանության իրականացումը:

Դատավարության ընթացակարգը ևս սահմանվել է օրենքով. սկսվել է դատավորի՝ կողմերի հաշտություն կնքելու առաջարկով, որի կայացման դեպքում ձևակերպվել է դա, հակառակ պարագայում սկսվել է դատավարությունը՝ սկզբում հայցվորի (մեղադրող), ապա՝ պատասխանողի (մեղադրվող) ելույթներով, որոնց հաջորդել են վկաների ցուցմունքները, այնուհետև՝ ապացույցների հետազոտությունը և որոշման կայացումը:

Դատավարությանը կողմերի մասնակցության իրավունքը հիմնականում սահմանվել է առանց դատական ճառախոսի (դատապաշտպանի): Դատավարությանը կողմերի անձամբ մասնակցության և, որպես կանոն, ներկայացուցչություն չթույլատրելու տրամաբանության հիմքում Սմբատ Սպարապետը, նաև Մխիթար Գոշը դրել են 2 կարևոր հանգամանք. դատարանում կողմերը պետք է հանդես գան դեմ հանդիման, ինչպես նաև անձամբ և առանց պաշտպանի, որպեսզի վերջինիս միջոցով չկարողանան հասնել անարդար հաղթանակի:

Այդուհանդերձ, հայոց երկու դատաստանագրքերում էլ որոշ նորմեր վկայում են, որ դատավարության մասնակից է եղել նաև կողմերի շահերի պաշտպան անձը: Ընդ որում, որպես ներկայացուցիչ դատարանում հանդես են եկել որոշակի անձինք: Հարկ է ընդգծել նաև, որ դատարանում որոշակի անձինք կարող էին ունենալ ներկայացուցիչ:

Ինչպես նշել ենք, միջնադարում քրեական և քաղաքացիական դատավարությունները էականորեն չեն տարբերվել: Կլիկյան Հայաստանում որոշակի տարբերակում է դրվել առանց պաշտպանի մասնակցության դատաքննություններով. քաղաքացիական գործերով երդման իրավունքը տրվել է ոչ թե հայցվորին, այլ պատասխանողին (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 187-րդ հոդված), իսկ քրեական գործերով՝ ոչ թե մեղադրվողին, այլ տուժող-մեղադրողին (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 129-րդ հոդված): Առաջին հայացքից կարևորություն չներկայացնող այս կարգը դատավարական առումով, ըստ էության, ինչպես վկայում են նշված հոդվածները, ապացույց է հանդիսացել և վճռել գործի ելքը: Ըստ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 187-րդ հոդվածի՝ «Եթե ոք զիր իրք ի պահ տայ, եւ կամ կոտրի կամ գողնվի՝ նա զայն երդումն ըղորդ երդնու՝ որ ոչ ի տուր է տվել, եւ ոչ իր կամաւ կոտրվել՝ նա չտայ վճար»:

Զննարկվող խնդրի կապակցությամբ հիշենք ֆրանսիական միջնադարյան իրավունքի առաջին տեսաբաններից Ֆիլիպ Բոմանուարին, ով իրավացիորեն ընդգծել է, որ այդ ժամանակաշրջանում «...դատում էին ոչ թե ըստ դիտավորության, այլ ըստ դատարանում ասված խոսքի»⁶, հետևաբար՝ դատավարություններն ունեին ձևական բնույթ:

Մեղադրվող-պատասխանողի կողմից տուժողի ներկայացրած մեղադրանքն ընդունելը, ինչպես նաև սահմանված կարգով պատասխանել չկարողանալու փաստը դատավարությունն ավարտելու և դատական որոշում կայացնելու հիմք էր: Մեղադրվողի կողմից մեղքը չընդունելու դեպքում

⁶ Кутюмы Бовези, гл. 39 (Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран). М., 1984, с. 105-106.

տուժող-մեղադրողը, որպես հայցի նախաձեռնող, պարտավոր էր ապահովել դրա ապացուցումը: Նրա համար նման պարտավորություն սահմանելը, որ միանգամայն անընդունելի է հիմա, նախատեսվել է նաև Կիլիկիայում գործնական կիրառություն ունեցած Անտիոքի ասսիզներում: Ավելին, իրավական այդ ակտը ավելի հեռուն է գնացել՝ դատարան դիմելու ու դատական պաշտպանության իրավունքից ողջ կյանքի ընթացքում զրկելով այն հայցվորին (մեղադրող-տուժող), որը չի կարողացել ապացուցել մեղադրվող-պատասխանողի մեղքը (II մասի 7-րդ հոդված):

Դատարանում մեղքի ապացուցման համար երբեմն տեղ է գտել տանջաքննությունը, որոշ դեպքերում էլ՝ երդումը («...երդամաք փնտռեն», «զիր իրքն ճանչէ երդմամք»), սակայն որպես հիմնական միջոց կիրառվել է առնվազն երկու վկաների ցուցմունքը («չէ ի հրամայէ արեմքս, ով մեկ վկայի ավտան ի վերայ մարդոյ ասացած», «լսէ դատաւորն յերկուքէն և ի վկայից և ի դրացներուն», «պատեհ է, որ լինի վկայաւք», «պիտի տեսնուլ և փնտռել վկայաւք»⁷):

Վկայի միջոցով հայցի ապացուցման միջոցը, ըստ էության, փոխվել է դատավարական մրցակցության: Կողմերն ունեցել են նաև վկայի բացարկի իրավունք, իսկ այդ վկան էլ իրավունք է ունեցել դատավարական մրցակցության մեջ մտնելու՝ իրեն նախապես սուտ վկայություն տվող համարելու հիմքով: Բացի այդ, դատավարության կողմը կարող էր մրցակցության կանչել նաև մյուս կողմի վկային, անգամ՝ դատավորին:

Դատական գործընթացն ավարտվել է դատական որոշմամբ, որն, ըստ գործի բնույթի, կարող էր իրականացվել անմիջապես (մասնավորապես՝ բանավոր հայցապահանջի դեպքում), ինչպես նաև հետագայում՝ դատավորի հայեցողությամբ:

Միջնադարյան գրեթե բոլոր պետություններում, որպես արդարադատության իրականացման հիմնական ձև, մեծ կիրառություն է ունեցել ինքնադատաստանը: Այս հարցում այլ է հայկական օրենքների պահանջը. «....ոչ ունեին իշխանութիւն ձեռամբ իրենց սպանանէ, այլ տան ի դատաւորսն», «նա, որ չունի հրաման ի թագաւորէ, կամ ի դատաւորէ եւ սպանէ, ինք մեռանի յարիւնացն»⁸:

Ինքնադատաստանի իրավունքը հայոց մեջ գործել է բացառիկ դեպքերում: Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքով թույլատրվել է առանց դատաստանի սպանել անառակին, հանցանքի վայրում բռնված գողին, «մեծ ճանապարհի» մարդասպանին (29, 92, 93, 163 հոդվածներ):

Միջնադարյան իրավական աղբյուրների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրանք չեն սահմանում պատժի՝ որպես պետական հարկադրանքի կամ զրկանքի դեֆինիցիան կամ գեթ փոքր-ինչ ճշգրտված բնորոշումը: Այդ ժամանակաշրջանի իրավագիտակցությամբ «պատիժ» հասկացությունը չափազանց ընդհանրական է և, որպես սանկցիա, ընդունելի՝ ցանկացած խախտման համար: Միջնադարյան հայկական իրավական աղբյուրներում ևս մեկնաբանված չեն «գտուգանքն», «տուժվի ի դարպսէ»,

⁷ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 129, 135, 152, 190, 198 հոդվածներ:

⁸ Նույնի 76, 93 հոդվածներ:

«տուժանք», «ձգուի ի կարգէն», «գրկանքն առնուն», «խրատելն» և այլ սանկցիաներ, տրված չեն պատիժ և իրավաբանական պատասխանատվություն հասկացությունների իրավաբանական բնորոշումները: Այս իրավական ակտերի, այդ թվում՝ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի առանձին նորմերի (66, 143, 164, 166, 169 հոդվածներ) ուսումնասիրությունից կարելի է հանգել այն ընդհանուր հետևության, որ պատիժը կիրառվել է որպես իրավախախտման հետևանք և հատուցում («....եթե ոք սպանանէ, ինքն յայնցեղ մահով մեռանի», «....որ քաւե ...գոր արար»)՝ ունենալով նաև խախտողին ուղղելու, այլ խախտումները կանխելու նպատակ («խրատեն զիրենք ի դռան, որ այլքն վախեն», «որ եւ այլքն խրատին ի զգաստութիւն») և տուժողին պատճառված վնասները հատուցելու խնդիր («զդեղզինն ու զքժկերոյն յայնոր վերայ դնեն»):

Նշված իրավանորմերը միաժամանակ վկայում են մարդկության գոյության ողջ ընթացքում իր մշտական կիրառությունը պարտադրած jus talionis-ի և պատժի իրականացման հրապարակային բնույթի մասին:

Կիլիկիայի պատժական քաղաքականությունը բնորոշ են նաև դասակարգային բնույթը և անհավասար պատիժների սկզբունքը: Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի քրեաիրավական նորմերի գերակշիռ մեծամասնությունը «արդարացումն» է ավատատիրական ժամանակաշրջանի՝ «որքան ցածր է հանցագործն իր սոցիալական դրությամբ, այնքան բարձր ու խիստ է պատիժը» սկզբունքի⁹:

Դատաստանագրքի քրեաիրավական բազմաթիվ նորմեր էլ միևնույն հանցավոր արարքի համար տարբեր պատիժներ են նախատեսել կանանց և տղամարդկանց, (39, 93, 98 հոդվածներ), ինչպես նաև քրիստոնյա և ոչ քրիստոնյա անձանց (1, 5, 19, 28, 29, 66, 148, 156, 182 հոդվածներ) նկատմամբ: Առանձին դեպքերում էլ նշված դատաստանագիրքը (50, 91, 156, 161 հոդվածներ) և Զինվորական օրենքը (Բ, ԺԹ, Լ, ԼԴ հոդվածներ) դատավորին են վերապահել պատիժը մեղմելու իրավունքը: Հավելենք, որ այդ իրավական ակտերը վկայում են Կիլիկիայում կիրառություն ունեցած խիստ պատիժների փաստի մասին: Մասնավորապես՝ խիստ պատիժներ են սահմանվել կրկնահանցագործի, նախնական հանցավոր համաձայնությամբ հանցանք կատարածի և հարբած հանցագործի նկատմամբ: Վերջինիս կապակցությամբ ուշադրության է արժանի Սմբատ Սպարապետի հետևյալ կարծիքը. «....գայն երկու պիտի դատել՝ մէկ վասն արբեցողութեան, եւ երկու հետ՝ վասն վնասուն, որ գործեց»¹⁰:

Կիլիկիայի պատժական քաղաքականությունը, որպես իրավական առօրյայի ճշմարիտ և արդար ապահովման անհրաժեշտություն և արդարության ու պատասխանատվության անհատականացման սկզբունք, կիրառել է հանցավոր արարքի և դրա պատասխանատվության համարժեքությունը՝ «մահապարտ է. փոխարեն մեռցի», և կատարված հանցագործության ու դրան հետևող պատժի հավասարակշռության տրամաբանությունը, որը դրսևորվել է հանցագործության կատարման ձևի ու հանգամանքների

⁹ Ա. Թովմասյան, Հին և միջնադարյան հայ քրեական իրավունք, Եր., 1962, էջ 449:

¹⁰ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 161-րդ հոդված:

(օբյեկտիվ կողմի) և պատժիչ ներգործության ձևի ու եղանակների համամանության մեջ՝ «եթե ոք կրակ ձգե, զինքն այրեն», «զնոյն պարտին արբուցանել անողացն»¹¹:

Կիլիկիայի պատժական քաղաքականության հիմքում (եզակի բացառություններով¹²) գործել է տվյալ ժամանակաշրջանի համար չափազանց առաջադիմական երկու սկզբունք. հանցավորի անձնական պատասխանատվություն («խրաքանչիւր ոք ի մեղս իւրում»¹³) և պատասխանատվությունն ըստ հաստատված մեղքի («փնտռել եւ ճշմարտել, ապա դատել ըստ արժանեացն»¹⁴):

Ակնհայտ է, որ Կիլիկիայի քրեաիրավական նորմերը քրեական պատասխանատվության նախապայման են ընդունել հանցավորի ապացուցված մեղքը և թեպետ չեն սահմանել ո՛չ մեղքի բնորոշումը, ո՛չ էլ դրա ձևերի իրավաբանական որակումը, սակայն առանձին հանցավոր արարքների համար պատիժներ սահմանելիս տարբերակել են դիտավորությունը («կամայ»), անզգուշությունը («ակամայ») և խառը («ի կամայն եւ ոչ կամայն ի խառն») մեղքը, երբեմն էլ դա հիմք ընդունել ընդդատության խնդրի լուծման համար՝ «զկամաւ սպանութիւններն աշխարական պարոնայք գիտնան, եւ զակամայն՝ եկեղեցին»¹⁵:

Կիլիկիայում կիրառություն գտած պատիժներն, ըստ դրանք սահմանող նորմերի, կարող ենք դասակարգել հինգ տեսակների՝ մահապատիժ, մարմնական պատիժներ, ազատությունից և իրավունքներից զրկող և դրանք սահմանափակող պատիժներ, գույքային պատիժներ և եկեղեցական պատիժներ: Ըստ նշանակման կարգի և իրավաբանական նշանակության՝ պատիժները բաժանվում են 3 խմբի՝ հիմնական, լրացուցիչ և խառը:

Հակիրճ անդրադառնանք նշված պատժատեսակների ընդհանրական բնութագրմանը:

Կիլիկիայի քրեաիրավական նորմերով մահապատիժ (զլխատում, քարկոծում, կախաղան, կենդանի թաղում, այրում, գազանների կերակուր դարձնելը, խեղդամահ անելը...) կիրառվել է թագավորի ու պետության դեմ դավադրություն կազմակերպելու, զավակի կողմից ծնողի վրա ձեռք բարձրացնելու, սպանության, կաշառքի, գերեզմանի հողադրամ առնելու, պատարագը «ծախսելու», գողության և դրա փորձի, առևանգման, բերդը թշնամուն հանձնելու համար (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 8, 29, 47, 48, 64, 70, 93, 107, 122, 151, 164, 171, 179 հոդվածներ):

Կիլիկիայում արգելվել է մահապատիժը անչափահասների նկատմամբ (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 122, 182 հոդվածներ): Մարմնական պատիժները (մտրակահարում, գանահարում, ծեծ, խարանում, քարկոծում, ոտք(եր)ը, ձեռք(եր)ը, քիթը կտրելը, աչք(եր)ը հանելը և այլն) որպես տուժողին պատճառված մարմնական վնասվածքների և հաշմու-

¹¹ Նույնի 151, 166, 185 հոդվածներ:

¹² Նույնի 1, 10, 72 հոդվածներ:

¹³ Նույնի 2, 124 հոդվածներ:

¹⁴ Նույնի 179 -րդ հոդված:

¹⁵ Նույնի 180-182 հոդվածներ:

թյան համարժեք պատիժ-հատուցում (թալիոն), մաս որպես հանցագործին անարգելու և ուղղելու, իսկ այլոց՝ նախազգուշացնելու միջոց (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 94, 95, 98, 106 հոդվածներ):

Ազատությունից և իրավունքից զրկող ու սահմանափակող պատժի ամենամեծ կիրառություն ունեցած տեսակը ազատազրկումն է, որը, որպես հիմնական պատիժ, կիրառվել է բանտարկության ձևով և ունեցել է վտանգավոր հանցագործին մեկուսացնելու նպատակ, առանձին դեպքերում էլ եղել է նախնական կալանքի միջոց: Կիլիկիայի քրեական իրավունքի աղբյուրները¹⁶ վկայում են, որ ազատազրկումն իրականացվել է ցմահ («ի գնդանն կենայ ու մեռնի») և որոշակի ժամկետով («ի գնդանն պահեն ըստ զարկուցն»)¹⁷:

Իրավունքներից զրկող պատժատեսակներից են եկեղեցուց վտարումը, կոշումից (զինվորական, եկեղեցական) զրկումը, պաշտոնանկությունը (դատավորի) աքսորը, արտաքսումը: Վերջինս իրականացվել է երկրի ներսում և երկրից դուրս (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 109, 111, 163, 200 հոդվածներ):

Կիլիկիայի քրեաիրավական նորմերով լայն կիրառություն են ունեցել գույքային պատիժները, իսկ դրանցից առավել մեծ կիրառություն՝ տուգանքն ու գույքի բռնագրավումը: Կիրառվել են նաև պատժառված վնասների հատուցումը, ժառանգությունից զրկումը և փրկագինը:

Գույքային պատժատեսակներին, բացի երկրնտրանքի միջոց լիներուց, բնորոշ է կիրառման երկու առանձնահատկություն: Գույքային պատիժները թեև սահմանվել են որպես տուժողի վնասի հատուցում, սակայն հիմնականում հարստացրել են պետական գանձարանը:

Նշենք նաև, որ քրեաիրավական մի նորմով (ծեծի, մարմնական վնասվածք պատժառելու համար) հաճախ նախատեսվել է գույքային երկու, անգամ երեք պատժատեսակ՝ դրամատուգանք պետության և դատարանի օգտին, բժշկական ծախսերի բռնագանձում և պատժառված այլ վնասների հատուցում (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 128, 130, 141, 148, 150, 155, 158, 167, 169, 170, 175, 178, 182, 183, 186, 187, 189, 195, 200, 201, 202, հոդվածներ):

Հավատքի ու բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար որպես «հոգու մաքրման և մեղքի քաղության» միջոց, սահմանվել են ապաշխարանքը, բանադրանքը, եկեղեցուց վտարումը, ծխակատարությաններից զրկումը, առանց ծխակատարության թաղումը, թաղումն արգելելը:

Կիլիկիայի քրեաիրավական նորմերով (Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի 95, 128, 163, 174, 178, 180, 181, 187, 202, Զինվորական օրենքի ԾԵ հոդվածներ) սահմանվել են նաև պատժից ազատելու հիմքերը, այն է՝ ներումը, արարքը կատարած անձի մեղքի բացակայությունը, պատահարը, տուժողի կողմից պահանջ չներկայացնելը և արարքի հանցա-

¹⁶ ա) Նույնի 22, 49, 86, 156, 161, 165, 172, 179, 185, 200 հոդվածներ:

բ) Անտիոքի ասսիզների II մասի 9-րդ հոդված:

գ) Զինվորական օրենագրքի ԺԳ հոդված:

¹⁷ Նույնի 165-րդ հոդված:

վորությունը բացառող հանգամանքները՝ հոգեբանական հարկադրանքը, անհրաժեշտ պաշտպանությունը, ծայրահեղ անհրաժեշտությունը:

Կիլիկիայի պատժական քաղաքականությունը նպատակ ուներ ամրապնդելու անկախ պետության արտաքին անվտանգությունը, ապահովելու ամուր իրավակարգ և օրինականություն, զարգացած մշակույթ և հզոր տնտեսություն:

ЛЮБА МЕГРАБЯН – Проблема наказания и виды его осуществления в Киликийском Армянском государстве.- Проблема наказания в Киликийском Армянском государстве представлена по нормам Судебника Смба́та Спарапета.

В статье выделены виды наказания. Так же обсуждались вопросы судопроизводства и правосудия Киликийской Армении.

LUBA MEGRABYAN – The issue of punishment and ways of its realization Cilician Armenia.- The core issues of the punishment policy in Cilician Armenia were presented in the Codes of Smbat Constable. The forms of punishment were differentiated. The principles of the implementation of punishment are shortly described. A special attention in the article is paid to the implementation of the court process justice.